

yola çıkmak istedi. Bu durum, Bursa Kadısı Rûhullah Efendi tarafından Mesud Efendi'nin devlete karşı kuvvet topladığı şeklinde İstanbul'a bildirildi. Bunun üzerine Mesud Efendi'nin hemen idamı için Bursa kadısına bir ferman gönderildi. Misafir olduğu Meâlîzâde'nin köşkünde akşam âni bir baskınla yakalanmak istenen Mesud Efendi karşı koyarak birkaç kişiyi kılıçla yaraladıysa da sonunda öldürüldü. Cesedi bir süre öylece bırakıldıktan sonra Bursa'da Pınarbaşı Mezarlığı'na gömüldü.

Başta kendisini sevmeyen ve hakkında ağır sözler kullanan Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi olmak üzere birçok kimse Mesud Efendi'nin iftiraya uğradığını, devlete karşı bir tavrının olmadığını ifade eder. Karaçelebizâde ayrıca devletin en yüksek ilmiye rütbesine ulaşmış bir kişinin böyle feci bir şekilde öldürülmesinin yakışık almadığını vurgular. Daha sonra sadrazam olan Köprülü Mehmed Paşa bu iftiraya sebebiyet veren Bursa Kadısı Rûhullah Efendi'yi idam ettirmiştir. Kaynaklarda güçlü kuvvetli, kibirli, sert mizaçlı, ilimle alâkası olmayan, daha çok devlet işlerine karışan bir kişi olarak tanımlanan Mesud Efendi'nin fetvalarına ve herhangi bir eseri olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır. Konağının Süleymaniye'de olduğu belirtilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Atâi, *Zeyli Şakâik*, s. 522-523; *Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-ibrâr'ı* (haz. Nevzat Kaya, doktora tezi, 1990), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 310, 315, 350-359, 364; Vecihî Hasan, *Târih* (haz. Ziya Akkaya, doktora tezi, 1957), AÜ DTCE, s. 141; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi* (haz. F. Çetin Derin, doktora tezi, 1993), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 73, 80-81; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, I, 193-195, 237-239; Naimâ, *Târih*, IV, 17-18; V, 232, 234; VI, 150 vd., 188-197, 234-235; Silâhdar, *Târih*, I, 31 vd., 48-52; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 293-295, 300-302; III/2, s. 473-475; a.mlf., *İlmiye Teşkilâtı*, s. 224-225; Danişmend, *Kronoloji*², V, 126-127.

MEHMET İPŞİRLİ

MES'ÛD b. HÜNEYDE

(مسعود بن هنيدي)

Mes'ûd b. Hüneyde (Hübeyle) el-Eslemî
(ö. 5/627'den sonra)

Sahâbî.

Ferve el-Eslemî'nin kölesi olması sebebiyle Gulâmü Ferve diye de tanınmaktadır. Hicret yolculuğunun Sevr mağarasından sonraki safhasında Resûl-i Ekrem ile Hz. Ebû Bekir Eslemoğulları'nın toprak-

larından geçerken Arc denilen mevkide Mes'ûd ile karşılaşmışlardır. Hz. Ebû Bekir, onun o sırada Ebû Temîm Evs b. Hucr el-Eslemî'nin kölesi olduğunu öğrenince onu dostu olan efendisine göndererek kendilerine binek hayvanı, yiyecek ve gizli yolları iyi bilen bir kılavuz temin etmesini istemiş, Ebû Temîm de bir deve, hurma ve sütten oluşan yiyeceklerle birlikte kılavuz olarak Mes'ûd'u göndermişti. Yolculuk sırasında Resûlullah ile Ebû Bekir arasındaki sohbetten etkilenen Mes'ûd cemaat halinde namaz kılarak onlara katılmış ve böylece müslüman olmuştur. Kubâ'ya kadar onlarla beraber gitmiş, orada Hz. Peygamber'in arkasında beş vakit namaz kıldıktan sonra Resûlullah'ın tâlimatı üzerine Ebû Bekir tarafından kendisine bazı hediyeler verilerek geri gönderilmiştir. Eslem kabilesi arasında Büreyde b. Husayb'dan sonra ikinci müslüman olduğu belirtilen Mes'ûd'un İslâm'ı seçtiğini öğrenen efendisi de biraz acele ettiğini söylemesine rağmen anlattıklarının tesiriyle hemen İslâm'a girmiş ve onu da âzat etmiştir. Mes'ûd, Eslemoğulları'nın mevlâsı olarak bu kabile arasında yaşamaya devam etmiştir.

Mes'ûd b. Hüneyde, Mekke müşrikler Uhud Gazvesi için Medine'ye doğru ilerlerken kendi topraklarından geçtikleri sırada ordu hakkında bilgi edindikten sonra yaya olarak Medine'ye gidip durumu Hz. Peygamber'e haber vermiş, bu arada Müslümanlığın yayılması için yaptığı çalışmalarını anlatıp Resûlullah'ın hoşnutluğunu kazanmıştır.

Müreyssî Gazvesi'ne (5/627) giderken yolu Eslem kabilesine uğrayan Hz. Peygamber Mes'ûd'dan orduya katılmasını istemiş ve savaşın ardından elde edilen ganimetlerden kendisine on deve vererek ailesinin yanına göndermiştir. Bundan kısa bir süre sonra vefat ettiği tahmin edilen Mes'ûd b. Hüneyde'nin Resûl-i Ekrem'den naklettiği ve kendisinden Büreyde b. Süfyân b. Ferve el-Eslemî'nin tek başına rivayet ettiği, imama uyan cemaatin saf düzeniyle ilgili bir hadis Nesâî'nin *es-Sünen*'inde yer almaktadır ("İmâme", 18).

BİBLİYOGRAFYA :

Nesâî, "İmâme", 18; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 409; İbn Hişâm, *es-Sîre*², II, 491-492; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV, 310, 311-312; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, VII, 422-423; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi), Beyrut 1405/1984, XX, 330-331; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 388-389; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 480-481; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 413.

MEHMET EFENDİOĞLU

MES'ÛD b. MAHMÛD-ı GAZNEVÎ

(مسعود بن محمود غزنوی)

Ebû Saîd en-Nâsir-Lidînillâh Mes'ûd
b. Mahmûd b. Sebük Tegin-i Gaznevî
(ö. 432/1041)

Gazneli Devleti hükümdarı
(1030-1041).

388'de (998) Gazne'de doğdu. Sultan Mahmûd-ı Gaznevî'nin büyük oğludur. 406'da (1015-16) veliaht ilân edildi. Ardından Herat valiliğine getirildi (408/1017). Gûr'un kuzeybatı bölgesini itaat altına alarak büyük başarı kazandı (411/1020). Sultan Mahmud, Büveyhîler'in Rey ve Cîbâl bölgesindeki hâkimiyetine son verdiği zaman buranın yönetimini Mesud'a bıraktı (420/1029). Mesud ertesi yıl Kâkûyîler'in idaresindeki Hemedan ve İsfahan'ı Gazneli topraklarına kattı (421/1030).

Sultan Mahmud, ölümünden önce ülke topraklarını beş oğlundan Muhammed ile Mesud arasında taksim etti. Buna göre Rey, İsfahan ve Cîbâl Mesud'a veriliyordu. Ancak Mesud bu taksimde kendisine haksızlık yapıldığına inandığı için babasına güvenmişti. Bundan haberdar olan Sultan Mahmud ölümünden kısa bir süre önce onu veliahtlıktan uzaklaştırarak bütün ülkesini Muhammed'e bıraktı.

Mahmûd-ı Gaznevî vefat edince yerine Muhammed tahta çıkarıldı. Bu sırada İsfahan'da bulunan Mesud durumu öğrenir öğrenmez önce Rey şehrine gitti ve tahtı ele geçirmek için hazırlıklara başladı. Amcası Yûsuf ve Gazneli devlet adamlarının desteğini sağladıktan sonra Nişâbur'a giderek burada Abbâsî Halifesi Kâdir-Billâh'ın elçisiyle buluştu. Halifenin gönderdiği bir menşurla Mesud'un saltanatı tasdik ediliyor ve babasından kalan bütün ülkelerin sahibi olarak tanınıyor, ele geçirdiği ve bundan sonra ele geçireceği yerlerde de onun hâkimiyeti kabul ediliyordu. Nihayet Mesud Gazne'ye yürümeye karar verip Ramazan 421'de (Eylül 1030) Nişâbur'dan ayrıldı. Öte yandan Muhammed sultan oluşundan dört ay sonra Mesud'un üzerine yürüdü. Ancak Tekinâbâd denilen yere geldiğinde ordu kumandanları ve devlet büyükleri bir araya gelip Muhammed'e Mesud'a tâbi olduklarını bildirdiler. Sultan Muhammed de bu oldu bittiyi kabul etmek zorunda kaldı ve tahtından uzaklaştırılarak hapsedildi (3 Şevval 421 / 4 Ekim 1030). Haberciler, 11 Ekim 1030 tarihinde Herat'ta bulunan Mesud'un huzuruna gelip kardeşinin tutuklandığını ve kendisinin sultan

ilân edildiğini bildirdiler. Abbâsî Halifesi Mesud'a "Nâsır-Lidînilâh, Hâfîzu ibâdîl-lâh, Zahîru halîfetillâh" unvanlarını tevcih etti.

Mesud sultan olduktan sonraki ilk icraatına hatalarla başladı. Hâcib Ali'yi ve kardeşini öldürerek mallarına el koyması ve kendi kardeşi Muhammed'in gözlerine mil çektirmesi Sultan Mahmud'un hizmetinde bulunmuş olan devlet adamlarını rahatsız etti. Bu arada Mesud karışıklıklardan yararlanarak Büveyhî hâkimiyetindeki Kirman'a hâkim oldu (422/1031).

Sultan Mesud, 422'de (1031) başşehir Gazne'ye ulaştığında halk tarafından büyük coşkuyla karşılandı. Hindistan orduları başkumandanlığına Ahmed Yinal Tegin'i getiren Mesud bu tarihten itibaren devletin topraklarını korumaya öncelik verdi. Nitekim Selçuklular'la beraber harekete geçen Karahanlı Ali Tegin ile uğraşma görevi Hârizmşâh Altuntaş el-Hâcib'e verildi. Altuntaş Debûsiye'de Ali Tegin ile savaştı ve ağır şekilde yaralanmasına rağmen Ali Tegin ile bir antlaşma yapmaya muvaffak oldu (423/1032). Altuntaş'ın ölümü üzerine Mesud'un, Hârizm'in idaresine onun oğlu Hârûn'u tayin etmekle beraber Hârizmşâh unvanını kendi oğlu Saîd'e vermesi Hârûn'un istiklâlini ilân etmesine sebep olduysa da onun bir suikast sonucu öldürülmesi Mesud'u rahatlatmıştı (426/1035). Sultan Mesud Hindistan'a babası kadar sefer düzenleyemedi, ancak 424'te (1033) gerçekleştirdiği bir seferle Sarsûti (Sarsâve) Kalesi'ni ele geçirdi.

Ahmed Yinal Tegin, Hindistan'da başarılı seferlerde bulunmakla beraber aleyhindeki faaliyetler yüzünden isyan etti. Hintli Tilek başkumandan tayin edilerek isyan bastırıldı ve Yinal Tegin yakalanarak Zilkade 425'te (Ekim 1034) öldürüldü. Aynı yıl içinde Gazneliler'in Kirman'daki hâkimiyetleri sona erdi ve burası tekrar Büveyhîler'in eline geçti.

Daha saltanatının başlarından itibaren Sultan Mesud, Gazneli hâkimiyetindeki Horasan'a göç eden Selçuklular ile uğraşmak zorunda kaldı. Selçuklu reisleri, Mesud'a veya Horasan divanı başkanı Sûrî'ye gönderdikleri mektupta Nesâ ve Ferâve şehirlerinin kendilerine yurt olarak verilmesini istemişlerdi. Sultan Mesud bu mektuba çok kızdı ve onları Horasan'dan çıkarmak için hazırlıklara başladı, Hâcib Begtoğdı idaresindeki 17.000 kişilik bir orduyu Nesâ tarafına gönderdi. Savaşın ilk anlarında Gazneli ordusu Selçuklular'a karşı üstünlük sağladıysa da sonuçta Sel-

çuklular Gazneli ordusunu Nesâ yöresinde Hisâr-ı Tâk'ta ağır bir yenilgiye uğrattılar (19 Şâban 426 / 29 Haziran 1035). Yapılan antlaşmayla Selçuklular meşrû bir kuvvet olarak tanınıyor, Dihistan, Nesâ ve Ferâve Selçuklular'a bırakılıyordu. Sultan Mesud, bu olaylar karşısında Selçuklular üzerine yürüyeceği yerde Hindistan'a sefer yapmayı tercih etti. Onun bu tavrı Selçuklular'ın daha da kuvvetlenmesine sebep oldu. Nitekim Selçuklular, Serahs civarındaki Talhâb denilen yerde Gazneliler'i tekrar yenilgiye uğrattılar (429/1038) ve bu galibiyetle geçici olarak Nişâbur'a hâkim oldular. Daha sonra Gazne'den Belh'e gelen Sultan Mesud Ulyaâbâd'da Çağrı Bey ve emrindeki Türkmenler'i mağlûp etti (7 Receb 430 / 4 Nisan 1039). Ardından 50.000 kişilik bir orduyla Selçuklular üzerine yürüdü ve Selçuklular'ı Serahs çölündeki savaşta bozguna uğrattı (2 Şevval 430 / 27 Haziran 1039). Bu olayların ardından Gazneliler ile Selçuklular arasında geçici bir barış antlaşması imzalandı. Ancak Selçuklular'ın antlaşma şartlarına uymamaları yüzünden Mesud 431 (1040) yılında bizzat sefere çıktı ve tekrar Nişâbur'a hâkim oldu (Rebûlâhîr 431 / Ocak 1040). Selçuklular da Çağrı Bey'in teklifiyle Sultan Mesud'a doğru ilerlediler. İki ordu Dandanakan'da karşılaştı (8 Ramazan 431 / 23 Mayıs 1040). Sultan Mesud kahramanca savaştıysa da kumandanlarının kendisini terketmesi yüzünden mağlûp oldu ve 100 süvariyle savaş alanından ayrıldı. Dandanakan Savaşı'nın ardından Gazne'ye giren Mesud, muhtemelen yeni bir ordu hazırlamak maksadıyla Hindistan'a gitmek için şehirden ayrıldı. Ayrıca bütün hazineleriyle kardeşi Muhammed'i de yanına almıştı. Sultan Mesud, Sind nehrini geçtikten sonra hazineye göz koymuş olan Türk ve Hintli gulâmlar isyan etti. İsyancılar hazineyi yağmaladılar ve Muhammed'i ikinci defa sultan ilân ettiler (13 Rebûlâhîr 432 / 21 Aralık 1040). Mesud daha sonra hanımı Sâre Hatun ile yakalanarak Giri Kalesi'nde hapsedildi ve orada öldürüldü (11 Cemâziyelevvel 432 / 17 Ocak 1041). Sultan Mesud güçlü ve cesur bir hükümdar olup bu özelliklerini savaşlardaki kahramanlıklarıyla ispat etmişti. Fakat devlet yönetiminde gerekli akıl ve bilgiden yoksundu. Kendisine doğru yolun gösterilmesine rağmen yanlış fikirlerinde ınatla ısrar etmesi onu ölüme götürmüştür.

Mimari ve tezyinî sanatların gelişmesine öncülük etmiş olan Sultan Mesud iyi bir hattattı. Hat sanatını İbnü'l-Bevvâb'dan öğrenmişti. Her gün mushaftan bir cüz yazarak mushafı tamamladığında

onu ciltletir ve muhtaçlara hediye ederdi. Cömert bir hükümdardı. Aynı zamanda şair ve âlimlerin dostu olup onlara ilgi gösterir, maddî destek sağlardı. Mesud döneminde saraydaki danışmanlık görevinin yanı sıra ilmî araştırmalarını da sürdüren Bîrûnî 421'de (1030) tamamladığı *el-Kânûnû'l-Mes'ûdî* adlı eserini (I-III, Haydarâbâd – Dekken 1954-1956), Kadı Ebû Muhammed en-Nâsîhî de *el-Mes'ûdî* adlı fıkha dair muhtasar kitabını Sultan Mesud'a ithaf etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Gerdîzî, *Zeynû'l-aḥbâr* (nşr. Abdülhay Habîbî), Tahran 1347 hş., s. 91, 98, 100, 191-199, 201-202, 205, 252; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhâkî, *Târîh* (nşr. Kâsım Ganî – Ali Ekber Feyyâz), Tahran 1324 hş., tür.yer.; *Ahbârû'd-devleti's-Selcûkiyye* (Lugal), s. 5, 8, 9-12, 136-137; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Bûndârî, *Zübde-tü'n-Nusra* (Burslan), s. 3-6; Cûcânî, *Ṭabaḳât-ü Nâsırî* (nşr. Abdülhay Habîbî), Kandeher 1328 hş., s. 270, 273-277, 292, 294-297, 390, 392, 405; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 65-66, 181-182; Müstevfî, *Târîh-i Güzide* (Nevâî), s. 351, 355, 423-428; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 520; R. Gelpke, *Sultan Mas'ûd I. von Gazna. Die drei ersten Jahre seiner Herrschaft (421/1030-424/1033)*, Munich 1957; C. E. Bosworth, *The Ghaznavids, their Empire in Afghanistan and Eastern Iran: 994-1040*, Edinburgh 1963, bk. İndeks; a.mlf., *The Later Ghaznavids: Splendour and Decay: 1040-1186*, Edinburgh 1977, s. 6-20; a.mlf., "Mas'ûd b. Maḥmûd", *Eİ²* (İng.), VI, 780; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ankara 1965, s. 50-55, 59-62; Nâdine Satdari, *Gazneli Sultan Mesud'un Biyografisi: 421-1030/432-1041* (doktora tezi, 1973), AÜ DTCF; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi I: Kuruluş Devri*, Ankara 1979, bk. İndeks; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1981, s. 366-378; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Ankara 1989, s. 38-39, 43-44, 49-78, 82-83, 92-94, 98-100; Ahmet Özel, *Hanevî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 39; M. L. Dames, "Gazneliler", *İA*, IV, 745; M. Nazım, "Mes'ûd", a.e., VIII, 133-134; Abdülkerim Özyayın, "Altuntaş el-Hâcib", *DİA*, II, 546; Ali Sevim, "Dandanakan Savaşı", a.e., VIII, 456-457.

ERDOĞAN MERÇİL

MES'ÜD b. MEVDÛD

(مسعود بن مودود)

Ebû'l-Feth (Ebû'l-Muzaffer) İzzüddîn Mes'ûd b. Mevdûd
b. İmâdiddîn Zengî b. Aksungur
(ö. 589/1193)

Musul atabegi
(1180-1193).

Hayatı hakkındaki ilk bilgiler ağabeyi II. Seyfeddin Gazi dönemine aittir. Babası Kutbüddin Mevdûd ölünce yerine II. Seyfeddin Gazi geçmiş, ülkenin idaresi de nü-